

Bir Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi Aydınının Metinleri Üzerine İnceleme: Celal Esad Arseven'in Mimarlık Kitapları

Dr. Ali DEĞİRMENCİ

Dr. Mimar

alidegirmenci111@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4792-1774

ÖZET

Bu makalede, Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet döneminde mimarlık, tarih, kültür, şehircilik, belediyeçilik, kent tarihi, sanat tarihi ve sanat teknikleri gibi farklı disiplinlerde çalışmalar yapmış Celal Esad Arseven'in mimarlık üzerine hazırladığı kitaplar ve bu metinlerin Osmanlı-Türk modernleşme dönemi mimarlık tarihi ve mimarlık tarihi yazımı içerisindeki rolü tartışılacaktır. Celal Esad Arseven'in, geç Osmanlı ve erken 20. yüzyıl döneminde sürdürdüğü mesleki kariyeri çok yönlüdür. Bu çok yönlülükle birlikte, ilgi duyduğu tüm disiplinlerde basılı metinler hazırlamıştır. Metinler en geniş anlamda tarih ve mesleki pratikler üzerinedir. Mimarlık, fotoğraf, edebiyat, kütüphanecilik, belediyeçilik, resim, sanat tarihi, arkeoloji, müzik, gezi yazıları ve tiyatro, kitaplarının özelleştirilmiş alt konu başlıkları olarak öne çıkar. Öte yandan, sayıca çok fazla eser vermiş olması ve bazı kitaplarının belirlenememiş olması eksiksiz bir bibliyografya oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, farklı disiplinlerde hazırlanan kitaplar arasından mimarlık eksenli çalışmalarını belirlenecek ve bu metinler Osmanlı-Türk modernleşme dönemi mimarlık tarihi yazımı bağlamında irdelenecektir. Metin içeriklerinin ele alınarak yazılı metinlerin, mimarlık tarihi açısından kavramsal çerçevelerinin tespit edilmesi bu irdelenmenin ana amacı olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık tarihi, Mimarlık tarihi yazımı, Mimarlık kitapları, Celal Esad Arseven

A Study on the Texts of a Late Ottoman-Early Republican Intellectual: Celal Esad Arseven's Architecture Books

ABSTRACT

In this article, the books on architecture written by Celal Esad Arseven, who practiced in different disciplines such as architecture, history, culture, urbanism, municipality, urban history, art history and art techniques in the Late Ottoman and Early Republic periods, with the role of these texts in the architectural history and architectural historiography of the Ottoman-Turkish modernization period will be discussed. Celal Esad Arseven's professional career during the late Ottoman and early 20th century was multifaceted. With this versatility, he has prepared printed texts in all the disciplines he is interested in. The texts are about history and professional practices in the broadest sense. Architecture, photography, literature, librarianship, municipality, painting, art history, archaeology, music, travel writing and theater stand out as specialized sub-topics of his books. On the other hand, the fact that he published so many works and some of his books could not be identified, makes it difficult to create a complete bibliography. In this study, architectural works will be determined among books prepared in different disciplines and these texts will be examined in the context of architectural historiography of the Ottoman-Turkish modernization period. The main purpose of this analysis was determined to specify the conceptual frameworks of written texts in terms of architectural history by examining the text contents.

Keywords: History of architecture, Architectural historiography, Architecture books, Celal Esad Arseven

GİRİŞ

Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi aydınlarından Celal Esad Arseven, içinde yaşadığı İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş döneminin kültürel çeşitliliği içerisinde araştırılması gereken önemli bir kişilik olarak ortaya çıkmaktadır. Arseven'in gerek çok yönlü mesleki uygulamaları ve bürokratik görevleri, gerekse farklı dallardaki uzmanlıkları onu yaşadığı çağda ve toplumda seçkin bir konuma yerleştirmiştir. Böyle seçkin bir konumda kendine yer edinmiş bir kişiliğin çok yönlü uzmanlık dallarında gerçekleştirdiği çok sayıda yayının tespit edilmesi ve farklı disiplinler altında irdelenmesi, Osmanlı'dan Cumhuriyete devredilen kültürel mirasın sürekliliğini sağlamak bakımından önem taşımaktadır. Arseven tarafından kaleme alınmış mimarlık ve mimarlık tarihi odaklı yayınların tespiti ve içerik olarak incelenmesi ile hem mimarlık tarihi tarih yazımı bakımından bir analitik çerçeve çizilmiş olacak hem de Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet geçiş dönemi tarihsel sürekliliğine katkıda bulunulacaktır.

1. Celal Esad Arseven'in Hayatı

Celal Esad Arseven 1875 yılında İstanbul Beşiktaş'ta doğdu. Annesi Fatma Suzidil Hanım babası Sultan Abdülaziz dönemi sadrazamlarından Ahmed Esad Paşa'dır. Ahmed Esad Paşa, oğlunun doğumundan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Çocukluğu Beşiktaş'ta konakta geçen Celal Esad, 1881 yılında Akaretlerde sıbyan mektebine başlar. Kısa süre bu mektebe devam eder ardından yeni açılan Beşiktaş İbtidaisi'ne geçer. 1884 yılında buradan mezun olur ve 1885'te Galatasaray Sultanisi'ne girer. Ailesinin de yönlendirmesiyle birlikte Sultanî'yi bitirmeden ayrılarak 1886'da Beşiktaş Askeri Rüşdiye'sine girer. 1889'da mezuniyetinin ardından Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt olur. Mekteb-i Mülkiye dönemi Celal Esad'ın yayın dünyasına ilgisinin ortaya çıktığı bir dönem olur ve ilk amatör yayıncılık denemelerine çeşitli gazetelere yazılar göndererek başlar. Bu dönem aynı zamanda Celal Esad'ın resim sanatına olan tutkusunun da belirginleşmeye başladığı bir dönemdir. Ancak eğitimine devam ettiği Mekteb-i Mülkiye'den resime olan ilgisine karşı yeterli desteği göremediğini düşünür. Bir süre sonra Mekteb-i Mülkiye'den ayrılarak Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolar. Ancak burada da ailesinin yönlendirmesi devreye girer bir süre okula devam etmesinin ardından Mekteb-i Harbiye'nin Zadeğân Sınıfı'na kaydedilir. Resim sanatına olan ilgisi için bulunmaz bir fırsat burada karşısına çıkar ve okulda hoca olan Üsküdarlı Hoca Ali Rıza ile Şeker Ahmet Paşa'dan resim dersleri almaya başlar. Dersler ilerledikçe hocasıyla birlikte bir dizi tablonun hazırlanması için beraber çalışmaya da başlayacaklardır. Mektep'deki son yılını Türk-Yunan savaşının başlaması nedeniyle tamamlayamadan mezun olur ve bürokratik bir göreve atanarak Yıldız Sarayı'nda Sultan Abdülhamid'in özel yaveri olur. Mekteb-i Harbiye'den mezun olması ile birlikte resim konusunda kendini geliştirebilmesinin de önü açılmıştır. Ünlü ressam Zonaro'dan resim dersleri alır, Viyana, Paris ve Berlin'i kapsayan ilk Avrupa yolculuğuna da bu dönem çıkar. Ardından 1895'te başlayarak 1899'a kadar devam eden resim ve fotoğrafçılık ile ilgili yayınlarının başladığı dönem gelir (Arseven, 1993).

1900'den itibaren artık ilgi odağında İstanbul vardır. Ancak arada farklı konularda yayınlar yapmaktan da geri durmaz. 1903 yılında "Sevda Çağı" başlıklı bir roman yayınlar. 1907 yılında ise inşaat işleri aldığı dönemde "Yapı Malzemesi" başlıklı kitabını yayınlacaktır. 1908-1909 yılında İstanbul'a odaklanır ve Fransızca "Plan Archeologique de Constantinople, Byzance et Stamboul" yayınlanır. İlerleyen dönemde, yine İstanbul üzerine kitapları yayınlanacaktır (Arseven, 1993).

II. Meşrutiyet ile birlikte Celal Esad, yayıncılık dünyasının farklı alanlarına da el atmış ve yakın arkadaşı Salah Cimcoz ile birlikte "Kalem" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Aynı arkadaşı ile ortaklaşa yazdıkları tiyatro oyunu "Selim-i Salis" ise 1908 yılında yayınlanır. Celal Esad, 1912 yılından itibaren artık Belediyede görev almaya başlar ve Tahrir-i Misakkafat Reisliği'ne atanır. 1913 yılında Şehremaneti Umur-ı Fenniye ve İstatistik Müdürlüğü'ne atanır. Ancak burada uzun süre kalmaz ve Kadıköy Belediye Dairesi Müdürü olarak tayin edilir (Arseven, 1993). Belediyecilik görevleri sürerken 1912'de "Eski İstanbul-Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar", 1913'te "Eski Galata ve

Binaları", 1914-1915'te "Kadıköy Hakkında Tetkikat-ı Belediyye", 1915'te "Belediyelerde Evrakın Kayd ve Tasnifi Nasıl Olmalıdır?", 1915'te "Belediyelerde İnşaatın Emaneten İdaresi", ve 1916 yılında "Belediyeler ve Teşkilatı" başlıklı kitapları yayınlanır (Eyice, 1971) (Arseven, 1993).

Mütareke dönemini yurtdışında geçiren Celal Esad, burada sinema ile ilgilenmeye başlar ve "Die Tote Wacht" başlıklı bir filmin senaryosunu yazar ve bir yapım şirketi kurarak filmin çekimini gerçekleştirir. Film yeterli ilgi uyandırmaz ve Celal Esad Kurtuluş savaşının ardından ülkesine dönerek Sanayi-i Nefise Mektebi'ne mimarlık tarihi hocası olarak atanır. Bu görevi boyunca da devamlı olarak kitap yazmaya devam edecektir. 1926 yılında Camillo Sitte'nin meşhur kitabını çevirerek "Şehir Mimarisi" başlığı altında yayınlacaktır. Aynı yıl "Sanat Kamusu" yayınlanır. 1928 yılında ise "Mimari Tarihi-Kurun-ı Kadime" yayınlanacaktır. 1928 yılında ise daha kapsamlı bir eser olan "Türk Sanatı" yayınlanır. 1931 yılında "Yeni Mimari", 1932 yılında "Türklerde Mimari", 1934 yılında ise "Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri" yayınlanacaktır. İlerleyen dönemde, 1937 yılında "Şehircilik (Urbanizm)" başlıklı çalışma yayınlanır. 1943-1952 yılları arasında ise toplam beş ciltlik "Sanat Ansiklopedisi" yayınlanmıştır. 1942-1946 yılları arasında milletvekili seçilmiş, 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyesi olarak görev almıştır. Celal Esad, 1971 yılında vefat etmiştir (Arseven, 1993).

2. Celal Esad Arseven'in Mimarlık Kitapları

Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet Dönemi boyunca mimarlık pratiği bilgi üretim ve aktarımını sözlü olarak gerçekleştirmiştir. 19.yüzyıl ile birlikte artık yerel mimari bilgi yapısı kaybolmaya başlayınca, çeşitli imkansızlıklara rağmen yeni bir bilgi üretim sistemi inşa edilmeye başlanıldığını görüyoruz. Ancak bu inşa süreci uzun sürecektir. Mimari bilgiyi yazılı hale getirmek mimari da okuyan ve yazan bir meslek insanı haline getirecektir. Bu meslek insanı aynı zamanda artık yazılı hale gelen mimari bilgiyi de bir kuramsal çerçeveye oturtmak zorunda kalacaktır. Böylelikle artık mimari bilgi aynı zamanda kâğıt üzerine aktarılabilen bir bilgi haline de gelecektir (Tanyeli, 2007). Tasarım ve uygulamanın çeşitli kurallar çerçevesinde kâğıt üzerine aktarılması ise yeni öğrenme ve öğretme biçimlerinin doğuşuna işaret edecektir. Her şeyden önce artık bir yapı, ustanın kafasındaki düşünceden çıkarak okumayı bilen herkesin anlayabileceği bir "proje" haline gelmiştir. Kitap okuyan mimar yetiştikçe, kitap yazan mimarlar çoğalmış ve okunacak mimari bilgi de farklı kaynaklardan beslenerek çeşitlenmiştir. Kitap yazan mimarlardan biri de Celal Esad Arseven'dir. Aslında formel bir mimarlık eğitimi olmamasına rağmen Celal Esad, mimarlığın zihinsel etkinlik tarafında önemli bir rol edinerek uzun yıllar boyunca çok sayıda yayın yapmıştır.

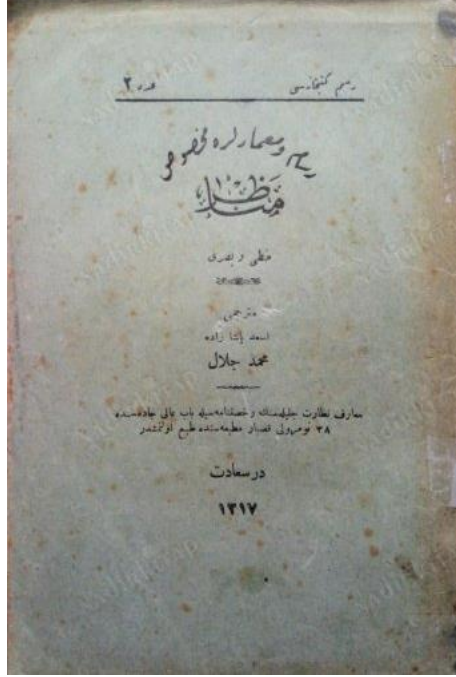
Celal Esad Arseven'in yayınları üzerine yapılmış en kapsamlı bibliyografya denemesi Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından hazırlanmıştır. Eyice çalışmasında, Arseven'in bazı yayınlarına ulaşamadığını bu sebeple bibliyografya da eksikler olduğunu ifade ediyor. Çalışma kapsamında kitaplar konu başlığına göre gruplar halinde sıralanmıştır. Eyice, eserleri arasından gazete ve dergilerde makale olarak yazılanları hariç tutarak sadece kitap halinde basılanları bibliyografya kapsamına aldığını belirtiyor (Eyice, 1971).

Bu çalışma kapsamında da Arseven'in sadece kitap halinde basılı metinleri bibliyografya kapsamına alınarak içeriklerinden mimarlık ve mimarlık tarihi ile ilgili olanları listelenmiştir. Metinlerin içerikleri incelendiğinde Arseven'in en genel anlamda Sanat Tarihi başlığı altında, tüm sanat dallarını kapsayan yazılı ürünler oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu geniş kapsamli eserlerin içerisinde mimari de dâhil edildiği için bu çalışma kapsamında incelenmişlerdir. Kitaplarının içerisinde sözlük formatında oluşturulmuş kavram-tanım odaklı metinler sıkça bulunmaktadır. Bu metinleri, yapı elemanlarını tanımlama ve detaylandırma işlevi gördüğü için bibliyografya kapsamına dâhil etme ihtiyacı duyduk. Tüm metinlere, orijinal basımları üzerinden erişilerek değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Buna göre;

- Ressam ve Mimarlarla Mahsus Menazır, Kaspar Matbaası, İstanbul, 1316 (1900/1901)
- Yapı Malzemesi, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1323 (1907/1908)
- İstilahat-ı Mimariyye, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1325 (1909/1910)
- Mimari Tarihi-Kurun-ı Kadime 1.cilt, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1928
- Türk Sanatı, Akşam Matbaası, İstanbul, 1928
- Yeni Mimari, Agah Sabri Kitaphanesi, İstanbul, 1931
- Türklerde Mimari, (Türk Tarihinin Anahatları Müsveddeleri Seri:1, no:49), Ankara Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1932
- Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri, (Türk Tarihinin Anahatları Müsveddeleri Seri:2, no:28), Akşam Matbaası, İstanbul, 1934
- Türk Sanatı Tarihi, Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar, V. Fasikül, Maarif Basimevi, İstanbul, 1956 olmak üzere toplamda 9 kitap belirlenmiştir.

Kitaplardan, "Ressam ve Mimarlarla Mahsus Menazır" (1900), (Şekil 1) mimari başlığı altında incelenecek en eski tarihli yayınıdır. Arseven, bu kitapla birlikte "Resim Dersleri" (1897), "Ressamlara Rehber" (1902), "Renkler, Renkli Resimler ve Yağlıboya" (1903), başlıklı 3 kitap daha yayınlamıştır. Yayın tarihlerine bakılırsa kitaplar, Arseven'in, Sanayi-i Nefise ve Harbiye Mektebi ile ressam Zonaro'dan resim dersleri aldığı dönemin ardından basılmıştır (Cephanecigil, 2009). Kitapları yazarken konular hakkında kapsamlı bir bilgi birikimine sahip olması zor görünüyor. Nitekim aldığı eğitimlerin bir kısmını erken bitirmek durumunda kalmıştır. Bu durumda, Zonaro'dan alınan özel dersler resim ve ressamlık hakkındaki bilgisini artırma amacıyla yapılmış olabilir. Öte yandan bu kitaplardan kapsamlı bilgi beklemek doğru da olmayacaktır, çünkü Eyice'ye göre bu metinler resim sanatı hakkında küçük yardımcı el kitaplarıdır ve temel bilgileri vermek üzere oluşturulmuşlardır (Eyice, 1971). Hâlihazırda Arseven bu küçük eğitici el kitaplarından farklı disiplinlerde olmak üzere çok sayıda yazmıştır. Örneğin, kitapların tarihlerine bakıldığında resim üzerine olan metinlerini hazırlarken 1900 yılında "Fotoğraf" başlıklı bir kitap daha yayınladığı görülür. Cephanecigil'in aktardığına göre, bu kitabını yayınlamadan önceki dönemde, Beyoğlu'nda Bahaeddin Bey isminde bir fotoğrafçıdan fotoğraf dersleri almıştır (Cephanecigil, 2009). "Ressam ve Mimarlarla Mahsus Menazır" başlıklı metinde mimariye özel bir ağırlık hissedilmez. Kitap genel olarak yazarın resim derslerinden öğrendiği tekniklerden oluşur. Sanatlar arası geçiş yapan ve bu esnada "öğrenen" bir yazarın, öğrendiklerini hızlıca aktarma kaygısı ile ortaya çıkan bu süreç, resim konu başlığı etrafında toplamda altı yılda dört kitap ile noktalanmış görünüyor. Bu öğrenme ve aktarma pratiği mesleki yaşamı boyunca Arseven'in karakterinin belirleyici özelliği olacaktır (Celal Esad, 1900).

Şekil 1: Ressam ve Mimarlarla Mahsus Menazır (1900) başlıklı kitabın kapağı (URL-1).

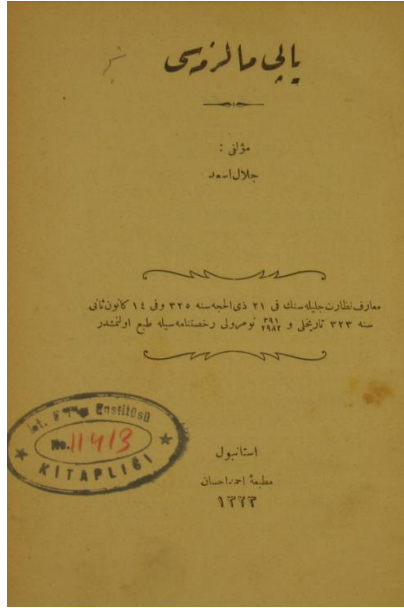
1907 yılında Arseven "Yapı Malzemesi" (1907/1908) başlıklı kitabını yayınladı. Resim ve Fotoğraf odaklı önceki kitaplarından farklı olarak burada mimarlık mesleğinin uygulama pratiği tarafının daha ağır bastığı bir metinle karşılaşıyoruz. Kitapta, yapı malzemeleri, taşlar, tuğla, harçlar, kiremitler, hava kireci, su kireci ve çimentolar, kireçlerin söndürülmesi, kireç çimento ve puzolanın muhafazası, kumlar, alçı, keresteler, kerestelerde tesadüf edilen kusurlar, kireçleri çürümeden muhafaza esasları, boya, macun, badanalar gibi alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir (Arseven, 1907). Her başlık altında malzemelerin türleri, koruma yöntemleri, farklı yapısal özellikleri detaylandırılmıştır. Arseven burada, öncekilerden farklı disiplinde bir metin oluşturmuştur. Malzemeler hakkındaki bilgisinin de oldukça iyi düzeyde olduğu anlaşılıyor. Cephaneçigil'in aktardığına göre, Arseven bu dönem, birkaç inşaat yapmış, İhlamur'da 30 odalı bir konağın inşaatına da nezaret etmiştir (Cephaneçigil, 2009). Kitap şantiyelerden edildiği bu birikimle oluşturulmuş olmalıdır. Çünkü örneğin, kitabın kireçlerin söndürülmesi başlığı altında işlemin nasıl yapıldığını detaylıca anlatabilmiştir. Buradan yazarın işleme nezaret eden birisi olduğu sonucuna erişilebilir (Şekil 2).

Mimari alanda bu dönem oldukça etkin bir kişi olarak Arseven, yapı malzemesi bilgisini artırmaya devam ettikçe, "öğrenen" ve "öğrendiği aktaran" yazar görünümünü de sürdürmüştür. Malzeme kitabının ardından çıkardığı "İstılahat-ı Mimariyye" (1909/1910), mimari terimlerin tanımlanmasına odaklanır (Celal Esad, 1909/1910) (Şekil 3). Bu terminolojik tarifleme Arseven'in kitaplarında sıklıkla görülen bir durum olarak ortaya çıkıyor. Nitekim ilerleyen yıllarda çıkaracağı "İstılahat Mecmuası" (1914), "Sanat Kamusu" (1924) ve "Sanat Ansiklopedisi"nde (1943) de bu tavır belirgindir (Celal Esad, 1914) (Celal Esad, 1340) (Arseven, 1943-1952).

"İstılahat-ı Mimariyye" (1909/1910), bir mimari terminoloji sözlüğüdür. Batı mimarisinden elemanların yanında ağırlıklı olarak, Osmanlı ve Türk mimarlığına dair tanımlamalar içerir. Mimari yapı elemanları, yapı malzemeleri, bir evin ve odanın bileşenleri gibi detaylar tanımlanarak bir terminoloji ortaya çıkarılmıştır. Yazar hangi kavramları tanımlamayı seçtiğine veya nasıl bir sistematik ile bu tanımları oluşturduğuna dair bir anektoda yer vermiyor. Terimlerin açıklamalarında yer yer hikâyeleştirme de göze çarpıyor. Somut bir dil ile tanımların ortaya konarak açıklandığı bir formattan ziyade yer yer anlatıcı üslubuyla kavramlar tanımlanıyor. Örneğin, ateş tuğlası maddesinde, tuğlanın renginden ve kullanım

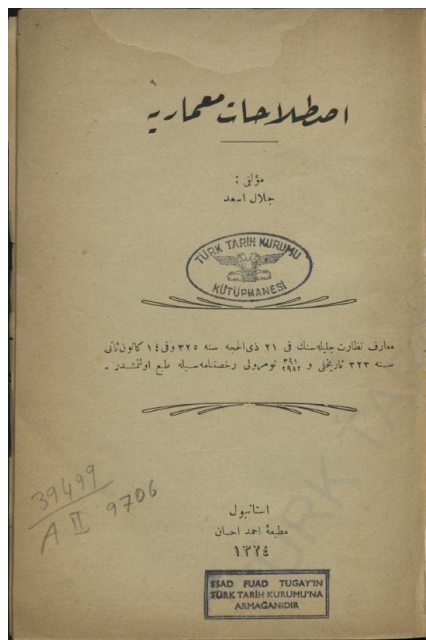

yerinden dahi bahsedildiğini görüyoruz (Celal Esad, 1909/1910). Dolayısıyla, İstilahat-ı Mimariyye'yi modern anlamda bir sözlükten ziyade maddeleri detaylıca açıklanan eğitici bir yönü olduğunu da kabul edebileceğimiz bir başvuru kitabı olarak kabul edebiliriz.

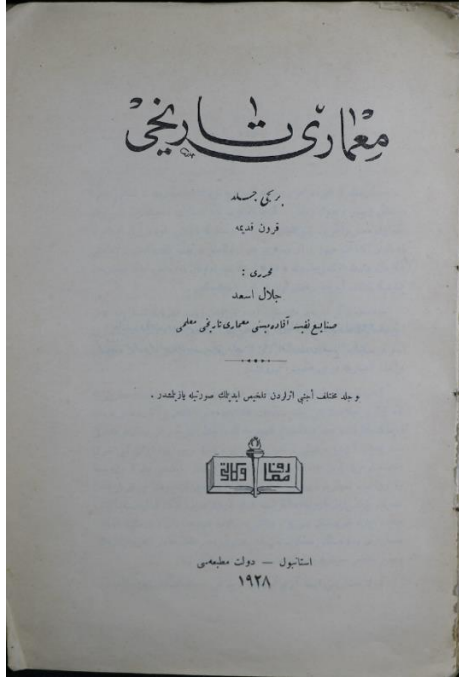

Şekil 2: Yapı Malzemesi (1907/1908) başlıklı kitabın kapağı (URL-2).

1928 tarihinde bir cilt olarak yayınlanan "Mimari Tarihi-Kurun-ı Kadime" (1928) kitabı yazarın bir mimarlık tarihi kitabı oluşturma yolundaki ilk adımı olarak kabul edilebilir (Şekil 4). Ancak ikinci cilt yayınlanmayacaktır. Bir Mimarlık Tarihi oluşturma denemesi olarak bu eser kapsamında Arseven mimarlığın diğer disiplinler ile ilgisini açıklar ve üslup gibi kavramsal tanımlamalara girer. Bu tanımlamalar üzerine mimari kimliğin inşa edilmesi gerektiğini savunur (Celal Esad, 1928). Bu yayınlı aynı yıl "Türk Sanatı" (1928) yayınlanır. Bu kitap Eyice'ye göre, Türk Sanatını kavramını detaylı bir biçimde işleyip, resimler, planlar ile destekleyerek ilk defa ayrı bir kavram olarak ortaya koyar. Kitap 1939 yılında Fransızca olarak "L'art Turc" adıyla daha detaylı, zengin bir içerik ile yeniden yayınlanacaktır (Eyice, 1971) (Arseven, 1993).

Şekil 3: İstilahat-ı Mimariyye (1909/1910) başlıklı kitabın kapağı (URL-3).

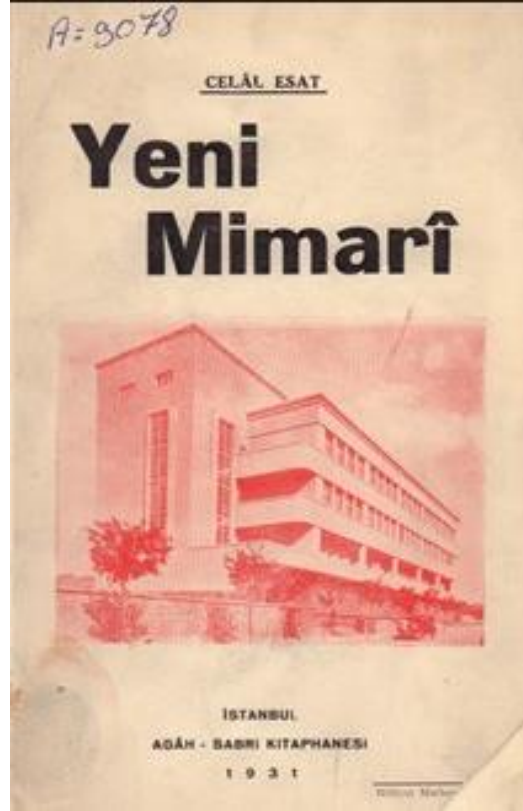

Şekil 4: Mimarî Tarihi-Kurun-ı Kadime (1928) başlıklı kitabın kapağı (URL-4).

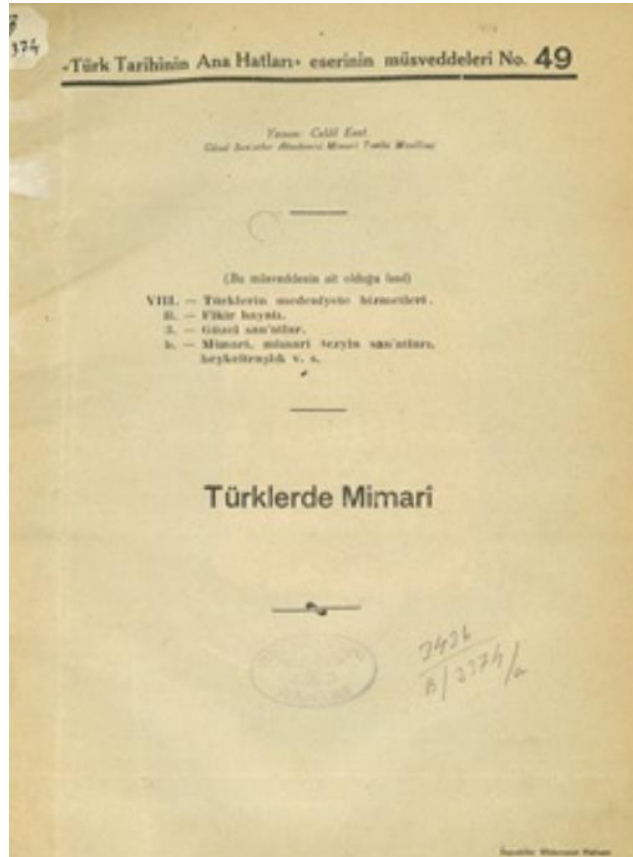
"Türk Sanatı" (1928) kitabının yayınlanmasının ardından Arseven, 1931 yılında "Yeni Mimari" başlıklı bir kitap daha yayınlamıştır (Şekil 5). Kitap, Andre Lurçat'ın "Architecture" kitabının Türkçe'ye uyarlanmasıdır (Tanyeli, 2007). Burada Arseven, Türk Sanatı'nın ardından içerik olarak mimarlık disiplini kalmasına rağmen konu olarak farklı bir alana geçiş yapmıştır. Türk Sanatı gibi tarihsellik üzerine temellenen bir başlık üzerinde çalışırken, hemen bir yıl sonrasında basitlik ve yalınlık gibi kavramlarla şekillenen Avrupa Modern mimarisini incelemeye girişmek dikkat çekicidir.

Kitap, "mimarlık âleminde yeni bir ses" olarak tanımlanan yeni mimarinin tanımlanmasıyla başlıyor. Ardından yeni mimarinin "bize" gelişi, Türkiye'deki mimarlığın inşa pratiklerine yazarın eleştirisi üzerinden aktarılıyor. Eleştiriler Mimar Sinan dönemindeki mimari pratiğin uygulanışını aktararak başlar ve 19.yy. itibarıyla inşaatların kendisine mimar süsü veren İtalyan kalfalar eline kaldığından bahseder. Sanayi-i Nefise Mektebi'nden yetişen mimarlar ile pratik kalfalar arasında herhangi bir fark olmadığını, mektepten mezun olanların mimarlık hakkında tam bir malumatlarının bulunmadığını vurgular. Ancak artık bu şartlar ortadan kalkmış ve inşaat işleri alaylı kalfalardan alınarak mektepten mezun mimarlara geçmiştir (Arseven, 1931).

Kitap, tedrisat ve mimarlık pratiği üzerine aktarılanların ardından, Modern Mimari'nin detaylı açıklanmasına girişir. Yeni Mimari'nin nasıl doğduğunu, Makine ve Sanayi ilişkileri üzerinden mimari tasarımda Modern Mimari'nin ne gibi tasarım özellikleri yansıttığını aktarır. Arseven'in neden aynı yıllarda üzerinde çalıştığı Türk Sanatı kitaplarından içerik olarak oldukça farklı bir yayın üzerine çalıştığı bilinmiyor. Arseven'in bu yayını Avrupa mimarlığına o dönem hâkim olan tasarım anlayışı hakkında pratik bilgilerin verildiği bir kaynak olarak kabul edebiliriz. Kuşkusuz orijinal metin kaynaklı olarak mimari tasarım kriterleri üzerine kurulan analizlerin detaylandırılmaya ihtiyaç duyduğu kabul edilmelidir. Özellikle yazarın öncesinde bu alanda herhangi bir çalışma yapmamış olduğu göz önüne alınırsa bu yayının hızlı edinilen bir ilgi alanının aynı hızda uyarlanması olarak kabul edilmesi doğru olacaktır. Tanyeli'ye göre, bu kitap "Modernizm'i Türkiye gerçekleri bağlamında anlamayı deneyen küçük naif bir kitaptır. Modernizm'e gerçekten de inanmış bir adamın çalışmasıdır" (Tanyeli, 2007).

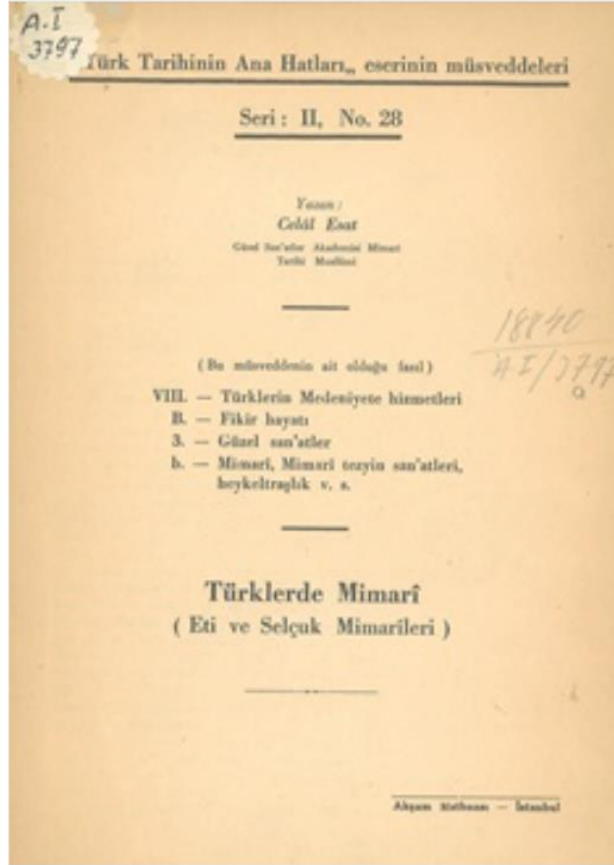

Şekil 5: Yeni Mimari (1931) başlıklı kitabın kapağı (Arseven, 1931).

Şekil 6: Türklerde Mimari (1932) başlıklı kitabın kapağı (URL-5).

Şekil 7: Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri başlıklı kitabın kapağı (URL-6).

Şekil 8: Türk Sanatı Tarihi başlıklı kitabın kapağı (URL-7).

Bu yayını izleyen dönemde Arseven, 1932 yılında Türklerde Mimari, (Türk Tarihinin Anahatları Müsveddeleri Seri:1, no:49) (Şekil 6) 1934 yılında ise Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri, (Türk Tarihinin Anahatları Müsveddeleri Seri:2, no:28) (Şekil 7) başlıklı iki kitap daha yayınlamıştır. "Türklerde Mimari" 15 sayfa, "Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri" ise toplamda 13 sayfadır. Eyice'ye göre bunlardan "Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri" kitabı "Türklerde Mimari'nin" bir daha kaleme alınarak basılan nüshasıdır (Eyice, 1971). Bu yayınlar esasında ancak bir kitap bölümü olarak kabul edilebilecek dönemin Türk Tarih tezini odak noktasına alan ancak içerik olarak da zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulan eserlerdir. 1928 yılında "Türk Sanatı" kitabının ilk basımının ardından yaptığı bu iki yayın ile Arseven aslında on yıl sonra daha kapsamlı ve Fransızca olarak yayınlayacağı "L'art Turc" kitabının altyapısını hazırlamıştır. Yıllar ilerledikçe, Türk Sanatının tüm alanları üzerine çalışmalarına devam eden Arseven, yaptığı tüm çalışmaların bir sentezi olarak 1956 yılında "Türk Sanatı Tarihi, Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar" başlıklı kitabını yayınlamıştır. Kitap içerik olarak önceki yayınlardan çok da farklılaşmaz. Önceki yayınlarda hâkim olan Türk Tarih Tezi etkisi burada da belirgindir.

SONUÇ

Arseven, Erken Cumhuriyet döneminin aydın kişilerinden biri olarak dönemin sanat, mimarlık ve teknik konularında ürünler vererek gerek teknik anlamda bir yol göstermek gerekse Türk insanının bilgilendirilmesi noktasında oldukça aktif bir tutum sergilemiştir. İçinde bulunduğu çalıştığı veya sadece ders aldığı her farklı alanla ilgili bilgi birikimini artırarak bunu yazılı metinler halinde toplumun da hizmetine sunmuştur. Neden böyle bir görev edindiğine dair bilgimiz yok belki yalnızca öğrenme ve öğrendiğini aktarma arzusundan ileri geliyordu. İlgi alanlarının fazla oluşu şüphesiz çok geniş bir alanda kendi kendine sorumluluklar yüklemesine de neden oluyordu. Bu sorumluluk duygusunun bu kadar devamlılık içerisinde yayınlarını gerçekleştirmesine katkısı olmuş olabilir.

Yayınlara içerikleri incelendiğinde, yazdıklarını yazdığı dönem gerçekten fikri olarak özümsemiş ve savunan birisidir. Nitekim "Yeni Mimari" kitabını yazmasının ardından geçen on yılda mimarlık eğilimleri tarihselci, ulusalcı yöne doğru gelişmesine rağmen onun metinlerinde bu etki uzun süre hissedilmeyecektir. Arseven bu yönüyle aslında dönem tarih yazımında kimi yazarların yaptığı gibi aksine bir ikiliğin içerisinde düşmemiştir. 1931'de savunduğu fikirlerin üzerine oldukça karmaşık bir biçimde sürekli değişen mimari akımlara rağmen savunduğu düşünceden vazgeçmemiştir. Bu derece aslında yazdıklarının arkasındadır Arseven ve bu durumu ile aslında bir istisnadır.

Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet aydını olarak Arseven, ülkenin içinden geçtiği zor ve çalkantılı dönemlerde yetiştiği ortam ile de zıtlaşarak, resim gibi bir görsel kültür alanında eserler hazırlamıştır. Nitekim ailesinden de resim ile ilgilenmesine karşı çıkanlar olmuş ve okulu dahi değiştirilerek "ailesine yaraşır" bir alana doğru yönlendirilmiştir. Ancak gittiği her farklı okulda ilgi alanlarına dair kendisine yardımcı olacak belki de şansın da yardımı ile, bir hoca veya bir arkadaş grubu da bulabilmiştir. Resimden başlayarak kariyerine giriş yapmış ve "Resim" burada tüm tasarım ve teknik pratiklere başlangıç basamağı oluşturmuştur. Belki de resim burada Arseven tarafından görsel kültürün en açık şekilde oluşturulabildiği, kavramsalın dışında bir saha olarak görülmüştür.

Arseven'in eserlerinde bazı konu başlıklarına tek sefer değinip bir daha hiç o alanla ilgilenmediği de sıklıkla görülen bir durumdur. Bunun temel nedeni sık sık görev değiştirmesi ve bu yeni görevinde o alanla ilgili hızlıca yayın çıkarmaya girişmesidir. Disiplinlerin ne kadar farklı olduğu onun için sorun teşkil etmemiş gibi görünüyor. Resim ve sanat gibi görsel kültür yayınlarının üzerine belediyeçilik gibi daha teknik ve yönetimsel bir alana girmeye hemen uyum sağlamış. Bu uyum yeteneği yayınların sayısının bu kadar fazla olmasının nedeni olarak kabul edilebilir.

Arseven eser üretimindeki, "öğrenme" ve "öğrendiğini aktarma" pratiğine kariyerinin büyük çoğunluğunda devam etmiştir. Belli bir süre Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Hoca olan Arseven, bu görevine devam ederken bile belli aralıklarla Şehir Tiyatrosu ve Ticaret Odası'nda müdürlük görevlerinde bulunmuştur.

Arseven'in şüphesiz çok yönlü ve karmaşık ilgi alanlarına rağmen, eserlerinde görsel kültür ve modernleşme döneminde tasarım ve mesleki pratikler hep odak noktası olarak kalmıştır. Bu içerikleri temel alması yaşamı boyunca aslında modernleşme teknolojisine ilgi duyduğunu akla getirir. Aslında kararlı bir modernidir. Bu alana resimle başlaması, içinde yaşadığı topluma göre oldukça doğru bir yaklaşımdır çünkü görsel kültüre Geç Osmanlı dönemi atmosferinde heykel veya soyut sanatların olmadığı bir ortamda, resimden başlamak kendi açısından hem doğru hemde kolaydır. Ancak Arseven belki de kendisini "moderni öğrenen ve öğreten kişi" olarak konumlamak istemiş de olabilir. Edebiyat, fotoğraf, resim, musiki gibi tüm disiplinlere aynı zaman diliminde ve oldukça istekli biçimde girişmesi bunu destekler.

Bu çalışma bağlamında Celal Esad Arseven gibi bir aktörün, farklı bir yönü olan yayıncılık yönü dikkate alınmış ve bu yolda yayınladığı eserlerine dayanılarak bir anlatı gerçekleştirilmiştir. Arseven, İmparatorluğun kültür ortamında yetişmiş modernleşme dönemi Osmanlı aydınlarından birisidir. İçinde bulunduğu çevrenin ve imparatorluğun davranış kalıplarına yer yer uyum sağlayan yer yer bunların dışına çıkıp bazen Batı çizgisinde kendine yer bulan bazense kendi yolunu çizen bir kişilik olarak kültür dünyamızın önemli yapıtaşlarından biri haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

- Arseven, C.E., (1931), Yeni Mimari, Agah Sabri Kitaphanesi, İstanbul.
Arseven, C.E., (1993), Sanat ve Siyaset Hatıralarım, İletişim Yayınları, İstanbul.
Arseven, C.E., (1943-1952), Sanat Ansiklopedisi, Maarif Matbaası, Ankara.
Celal Esad., (1900), Ressam ve Mimarlar Mahsus Menazır, Hattı ve basari Ressam Kütüphanesi, Dersaadet.
Celal Esad., (1907), Yapı Malzemesi, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul.
Celal Esad., (1909/1910), İstilahat-ı Mimariye, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul.
Celal Esad., (1914), İstilahat-ı İlmiye Encümeni Tarafından Sanayi-i Nefisede Mevcut Kelimat ve Tabirat için Vaz ve Tedvini Tensib Olunan İstilahat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Celal Esad., (1928), Mimari Tarihi-Birinci Cild-Kurun-ı Kadime, Devlet Matbaası.
Celal Esad., (1340), Türkçe'den Fransızca'ya ve Fransızca'dan Türkçe'ye Sanat Kamusu, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Cephanecigil, V.G., (2009), Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Mimarlık Tarihi İlgisi ve Türk Eksenli Milliyetçilik (1873-1930), Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
Eyice, S., (1972). Celal Esad Arseven (1875-1971), Belleten, 36, 173-201.
Tanyeli, U., (2007), Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000, Garanti Galerî Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL-1: Ressam ve Mimarlar Mahsus Menazır, Erişim Tarihi: 08.07.2024
<https://www.nadirkitap.com/ress-m-ve-mim-rlara-mahs-s-men-zir-hatt-ve-basar-ressam-kutubhanesi-aded-2-cel-l-esad-esat-arseven-1875-1971-kitap18305388.html>
URL-2: Yapı Malzemesi, Erişim Tarihi: 07.06.2024
<https://openaccess.marmara.edu.tr/items/4fa864db-ab5c-495f-8cd7-e4ad9c266ecb>
URL-3: İstilahat-ı Mimariye, Erişim Tarihi: 07.06.2024
<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=481798&materialType=NE&query=%5BArseven%5D%2C+Cel%C3%A2I+Esad.>
URL-4: Mimari Tarihi-Kurun-ı Kadime, Erişim Tarihi: 08.06.2024

<https://www.muzayedeapp.com/en/product/mimar-tarihi-1-cilt-kur-n-i-kad-me-celal-esad-arseven-devlet-matbaasi-ist-Mjk4LTE3NTEyLTY2OTM1MjU=>

URL-5: Türklerde Mimari, Erişim Tarihi: 08.05.2024

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=470163&materialType=KT&query=%5BArseven%5D%2C+Cel%C3%A2I+Esad.>

URL-6: Türklerde Mimari-Eti ve Selçuk Mimarileri, Erişim Tarihi: 08.05.2024

https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=465188&materialType=KT&query=Mimari__T%C3%BCrk.

URL-7: Türk Sanatı Tarihi, Erişim Tarihi: 08.05.2024

<http://kutuphane.akmb.gov.tr/opac/details?id=43698&materialType=BK&query=mimari+TAR%C4%B0H>